

Глава 2.

„Е, моя Дане!“ – чух гласа си. За пръв път чувам гласа си по начин, по който не съм имала намерение да се обадя.

След като се върнахме в Сан Пидро и след като помогнах на Виктор да си легне, взех чаша ликьор и седнах на дивана с намерение дълбоко да размисля, не знам вече за кой ли път, да размисля относно положението си и, може би, да взема ново житейско решение. И тогава чух онзи свой следполунощен несъзнателен глас: „Е, моя Данице, започна да говориш сама на себе си“ – сега вече съзнателно се обадох. – „Попадна и сама не знаеш в какво. Дойде в Америка само за да оживееш, а след това – и да забогатееш? И на цена, която не е част от досегашната тебе“ – мисъл след мисъл ме отвлича и от мисълта за спане.

„Мръсно живееш!?“ – отново ясно изказан бунт на съвестта.

- Дане! На мен ли говориш нещо? – загрижено се обади Виктор.

- Не. Гледам нещо по телевизията, та се смея – отговорих, след като схванах, че размишлявам на глас.

- ОК – отвърна той.

Мислите ми не стихваха, но престанах да ги изговарям на глас.

Даница неморална?! Не! Това е страшно и да си го помисля. Не, естествено, че няма да си мисля това. До тази вечер гледах със съвсем други очи на това, което върша. Не всичко е съвсем чисто за съда на съвестта, поне не е за

съвестта и средата, в която съм отгледана и възпитавана, заключавам аз, но за американското разбиране и поведение е съвсем ОК.

В самото начало позицията ми беше проста и приемлива.

Аз съм в окаяно финансово състояние, но съм здрава, Виктор е богат човек, но е стар и не може да живее сам. Чрез женитба решихме двустранно проблемите си. Той ще прекара остатъка от живота си щастливо под моите почтени грижи. Аз ще положа усилия, докато е жив, а след това ще наследя богатството и остатъка от живота си ще прекарам без материални стресове.

Какво тук може да бъде лошо?

Тази вечер стигнах до откритие, което измества тази простота към по-сериозно преизпитване на съвестта. Писмото на господин Джо, без съмнение, призовава съвестта, тази на Патриша, но и моята, както бурята вълнува морската повърхност.

Коя бях допреди няколко месеца?

Дана!?

И името ми е лъжа.

Аз съм Даница Пръстоевич. На четиридесет и девет години съм. Здрава съм и физически все още привлекателна жена, която все още предизвиква мъжката похот, а в реалността лежа в спалнята на полумъртвия деветдесет и една годишен Виктор. В креват с „мърша“, както всички жени, с които съм в контакт, наричат такива като него.

Животът ми протече като при много от успешните жени от моята страна, Босна и Херцеговина, до войната.

Родена съм и ранното си детство прекарах щастливо в топлия родителски дом. Всичко ми беше достъпно. Родителите ми изкарваха добре, и двамата университетски преподаватели, искаха и съумяха да ми подарят райско детство. През средното училище и университета просто пробягах, сякаш прелетях върху Пегаса на младостта.

Последва подобаваща работа, хармоничен брак, започнат още през ранните студентски години, и две прекрасни деца.

Почти три десетилетия прекарах в градене на кариера и топъл дом, отглеждане на деца и внучета. Достигнах върха за амбициите на жената в социалистическа среда. Без политически измами, с професионализъм, си извоювах обществен авторитет и длъжност директор на солидно предприятие с осемстотин работника.

Децата се развиваха според очакванията – на мъжа ми и моите. И сина, и дъщерята завършиха университет, ожениха се и ни родиха по две внучета, с които преживях най-щастливите си дни през целия си живот.

И тогава – ужаси!

Война!

В една нощ всички бяхме отведени от домовете и топлите си кревати в различни лагери. Лагерите преживяхме само аз и две от внучетата ми. Йовица е на шест, а Оливера – на пет години. Първата страна, в която бяхме бежанци, беше Сърбия, страхотно изтощена, под световни икономически и политически санкции. Без изгледи да получа работа, и по-нататък, в бъдеще, двете сирачета преживяхме на ръба на оцеляването. Две години не престанах да роня сълзи, нито забравих образите на най-скъпите „изчезнали“ – две внучета, син, дъщеря, мъж, родители... Покрусена вегетирах на границата на съзнанието, чак докато не чух предупреждението на един лекар:

- Вашите внучета са недохранени и състоянието им е опасно за живота им. Вие, госпожо, упорито живеете в миналото, с мъртвите, а кой ще живее с живите?

„С живите“ – това бяха думите, които ме обзеха през следващите дни. Как и с какво да отгледам сиротите си внучета? Оттогава в мен се възцариха само тези мисли. „Който е умрял, покой на душата му, без деца няма и възрастни...“ – тези думи често ми бяха казвани, а след ле-

карското предупреждение станаха и моя философска пътеводна звезда.

Трябва да измисля нещо! „По-добре жив, отколкото мъртъв“ – припомнях си тази народна мъдрост. Няколко дена мислех какво трябва да направя и къде да отида. Реших се.

Още веднъж измолих малък заем и тръгнах за Белград. Нито при някого, нито за нещо. Ще срещна някой познат, това беше единственият ми план. На пръв поглед не изглежда умен, но той има история. Когато и да отидех в Белград, а била съм там много, много пъти, всеки път на улицата срещам някой познат. Всеки път! Защо да не срещна и сега. Ще отида пред хотел „Москва“, казват, че там се събират херцеговци и особено мостарци, ще застана и ще чакам. С дни, докато не срещна някого.

- Данице! – щом стигнах пред хотела и се спрях да избира удобно място за стоене, беше извикано моето име. Дали е моето? Толкова много Даници има в Белград, сетих се аз. Моето е.

Към мен се приближаваше Бошко Йованович, някогашен семеен приятел и комшия. Преди десетина години беше директор на предприятието и аз го наследих. Не беше мил на локалните политици, събра си багажа и знам, че заминал и си намерил работа в Белград, но по-късно пътищата ни не се кръстосаха.

- Бошко! – искрено се зарадвах след първата си изненада.

- Жива ли си...? А чух, че си била загинала в лагер... Много се радвам... – говореше от сърце.

- От кого чу?! – изненадах се аз.

- Някой ми каза, че те видял в лагера Дретелъ и че мисли...

- И знае колко са ме били и измъчвали?! – прекъснах Бошко, като добавих: – Мислел е, че не съм могла да оживея?

- Точно така каза – прекъсна ме Бошко.

- Каза ли ти, че семейството ми е избито? – сякаш ме нападна вирус, който подлудява, започнах да бълвам: – Каза ли ти, че след лагера бях настанена в лудница? Каза ли ти, че оживяха само две от моите внучета и че умират от глад край лудата си баба Даница Пръстоевич?

- Не, за това не ми каза, вероятно и не знае всичко това – напълно смутен каза Бошко.

- Прости ми, Бошко, прости ми, моля те. След лагера стана така, че изгубих чувството за мярка, прости ми! Кой ли от моите другари по страдания е бил? – пожелах да науча името му.

- Бранко Симич, не знам, дали си спомняш, той е по-млад? – каза.

- Бранко! Жив!? Колко беше измъчван... – изненадах се и се зарадвах още веднъж за оцелелия дретелец.

- „Срам ме е и да разказвам за всичко, което ми сториха“, беше единственото, което поиска да ми каже за себе си – отвърна Бошко.

- Е, мой Бошко – неволно промълвих. - Измъчваха ни.

- Хървати или мюсюлмани? – прекъсна ме той.

- Нито хървати, нито мюсюлмани, това не са хора, това са хърватски и мюсюлмански боклук. Все пак, най-бруталните гадости ни правеха мюсюлмани, а хърватите – най-опасните за оцеляване.

- Бранко трябва да е преминал през ужаси – продължи Бошко. – Ето, като смахнат се тътри по белградските улици, останал е без месо, кожа и кости е.

- Бит е с всичко, навсякъде и по всяко време – бликнаха спомени и картини, които непрестанно тормозят нощния ми живот, продължих: – Трябва ли Бранко, аз или който и да е било да разказва и безпокои спокойните хора,

трябва ли да ти казвам как Бранко пиеше урина и ядеше...
Трябва ли?

- Извинявай, имаш право – съгласи се Бошко.

- Все пак, ще ти разкажа един детайл, свързан с Бранко – спомних си за това и пожелах да го разкажа. – Спомняш ли си един мургав пазач на портала, в нашето предприятие, името му е Мухарем?

- Имаше един, спомням си го, който би могъл да има такова име – каза Бошко след като помисли за кратко, усмихна се и добави. – Жена му идваше от къщи, за да го бие на работа... този ли е?

- Знаех си, че ще се сетиш за него именно по това, защото и всички го знаехме само по това. През войната този нещастник действаше под името хаджи Мурай, в лагера колеше и бесеше. Изнасилваше... – поех си дъх и обмислих как да продължа. Продължих: – Един ден ни събра на открито, за да присъстваме на някакво състезание, както нарече налудничавата си шуротия. Пистата е с дължина тридесетина крачки. „Ездачи“ са хаджи Мурай и един пазач. „Конете“ са Бранко и един Войо. Щяха да се надбягват за някакъв бас, а ездачите си избираха „коне“. „Конят ми е недохранен“ – като измерваше с поглед и обикаляше Бранко, се „оплакваше“ хаджи Мурай. – „Майка ти сръбска, гладен ли си?“ – питаше го. Тридесетгодишният Бранко, някога планина човек, а сега скелет, безпомощно стоеше и беше напълно безучастен. – „Влахо, гладен ли си?!“ – подвикна. – „Да“ – безучастно отвърна Бранко. – „Паси трева!“ – подвикна облеченият с мощта на властта хаджи Мурай. Бранко продължаваше да стои и безнадеждно гледеше в далечината. – „Паси, коньо!“ – подвикна на силникът, като го удари с приклад по гърба. Бранко, на четири крака, пасе трева. – „И ти псе сръбско, паси!“ – и на Войо подвикна неговият „ездач“. И Войо се присъедини да пасе. – „Паси, наяж се, защото не стигнеш ли пръв на финала, ще те заколя като заек“ – заплашваше. Двамата мъже,

довчера уважавани интелектуалци, пасоха трева само зато-ва, че са сърби. Така започна представлението, което трябваше да ни забавлява. На финала пръв стигна Бранко и оцеля, а хаджи Мурай спечели баса. Никой вече не видя Войо. Това, че бранковите кожа и кости безцелно се тътрят по белградските улици, както се изрази, значи, че все още участва в надбягването натоварен с хаджи Мурай. И с много много други товари. На оцелелите лагеристи е съдено да участват в надбягване и никога да не стигнат до края.

- Страшно – прошепна, като въздъхна Бошко.

- Може ли и трябва ли Бранко да разказва как е участвал и спечелил надбягване, трябва ли всички ние да плашим и безпокоим спокойните хора с гадориите, които сме преживели, можем ли...? И аз тичам в своето надбягване, виждам „старта“ му, чувам публиката му, но не му виждам „финала“, – беше ми се отворило кранчето, което здраво бях затворила, говорех и бършех сълзи, нещо говореше от мен дотогава, докато риданието съвсем не ме надви. Успях само да кажа още – Убиха много от моите, оцеляха само две от внучетата ми. Бях в лудницата.

- Извини ме, Данице, прости ми, моля те... – и Бошко ронеше сълзи.

Настъпи продължително и тягостно мълчание. Бошко много пъти се опитваше да ме утеши, напрягаше се да каже нещо, но не успяваше. Събрах сили да се овладеем и да продължа по-спокойно

- Нищо, Бошко, нищо, знам... Ти ми прости, щом капне първата ми сълза, трудно мога да се контролирам след нея, така и този път. Да приключим с това!? - предложих.

- Разбира се, извинявай... – и той се измъкваше и се измъкна от кошмара, в който го въвлякох. Решително предложи: – Да прием по едно кафе... Ето, тук... Пред „Москва“...

- Каж ми за себе си и семейството – започнах нормално да говоря, едва след като седнах на стола на прекрасната тераса на тротоара на известния площад Теразие.

- Децата са големи, още са студенти, жена ми е добре... – каза и се замисли.

- А ти? – прекъснах го с въпрос.

- Със здравето съм добре. Имам проблеми отвсякъде, както и всички сърби в тези времена. Унищожи ме „Новият световен ред“. Деветдесет процента от икономиката не работи. Моето предприятие е ликвидирано, две години съм без работа. На пазара препродавам цигари и преживявам. И на мен не ми се приказва нито за онова, нито за това – предложи той.

- Съгласна съм! – веднага приех, като си представих как може да се чувства един успял човек във време на безпорядък.

- А ти, къде си, работиш ли, от какво живееш? – с израз на състрадание ме попита и се боеше от отговора, който скоро и получи.

- Работя!? Ридая – отвърнах.

- Имаш ли някакви планове? – замисли се и попита, просто да каже нещо.

Бошко много се зарадва, когато ме срещна, но чувствам, че съм го преуморила и че му се иска да се разделим колкото се може по-скоро. След излизане от лагера такива ситуации често ми се повтарят. Хората искат да знаят и са любопитни, но не могат дълго да съпреживяват нещастията на другите, започват да ги схващат като универсални, пък и свои, и тогава искат да се измъкнат колкото се може по-бързо и по-надалеч. Именно това се случва и с Бошко, разбирам го и искам да го освободя от този кошмар, който влезе в него с мен. Затова въпроса му, въпрос заради въпроса, го направих сериозен.

- Имам план! Затова дойдох в Белград. Имам! Планът ми е да стоя пред хотел „Москва“, докато не срещна случаен минавач-приятел – казах му истината.

- И когато го срещнеш, тогава какво? – той помисли, че се шегувам.

- Ще го питам за съвет – продължих сериозно.

- Мен? – продължаваше да мисли, че искам да се шегувам.

- И теб! – продължих да говоря сериозно, та и той прие.

- Нямам и за себе си съвет – това съвсем сериозно се изля от дълбините на душата му. При това несъзнателно, но силно въздъхна.

- Лагерът беше ужасен – казах с наведена глава, продължих: – Унищожиха ми всеки живец. Убиха ми способността да размишлявам – за миг отново се бях изгубила, но се сетих, че трябва да се отърся от вайкането. Замълчах за миг и продължих: – Все пак, имаш ли някаква идея за мен? – зададох въпроса си.

- Имам – ИОМ! – почувствах, че точно в този момент на ум му дойде идеята, която веднага изрече.

- ИОМ!? Какво е това? – помислих, че се е сетил за някакво предприятие, в което бих могла да намеря работа. – Фирма? – добавих.

- А, не! – усмихна се и продължи: – ИОМ е хуманитарна организация, ей там, на площад Славия, чрез нея някои отиват в Америка...

- В Америка!? – изненадах се, защото до този момент изобщо не бях и помисляла да замина за чужбина.

- Наскоро срещнах един приятел от Босна със семейството му, между другото малко им помогнах, карах ги до ИОМ – като провличаше всяка дума, разказа Бошко.

- Ще отведеш ли и мен? – прекъснах го, защото и аз за миг си помислих, че от това може да излезе нещо.

- Разбира се! – добави с подчертано въодушевление, радостен, че поне малко може да ми бъде от полза, защото се виждаше на лицето му, че той наистина си мислеше, че там мога да намеря някакво приемливо решение.

Тъй като в ИОМ разполагат с данни от Червения кръст и сред тях – дебеличко досие от лагера и за мен, бързо получих одобрение за заселване в САЩ, което надмина всички мои очаквания.

Ще замина сама, така реших, след като поразговарях и поисках мнение от някои по-сериозни роднини и приятели, а когато попривикна малко с Америка, ще взема и внучетата, горе-долу след една година. Това съгласувах най-вече със сестра си Спасения, която също е бежанка от Босна и с която, след лагера и болницата, живеех в Ниш. При нея са моите внучета, тя е моята добра сестра, която се грижи за тях с много нежност, и благодарение на този късмет и аз израствах психически. На нея трябва да благодаря за поносимото ми страдание в Америка без внучетата. На мен остана да работя и изкарвам пари в богатата Америка, като изпращам на сестра си пари за скромен живот на децата. А сигурно ще мога толкова. С такива планове закрачих в страната на Колумб.

В Лос Анджелис (Los Angeles) ме посрещна социална държавна политика, финансова помощ чрез Уелфеър (Welfare), от която и сама не можех да живея. Получавах под триста долара на месец, в пари и бонове за храна. Едно прилично жилище е поне двойно повече от това. Получих разрешение за работа, работата трябва да си намеря сама, не знам английски, а безработицата е голяма – няма никаква работа. Не познавам никого, налегна ме скука, а след това тъга, нямам пари и за връщане, та къде да отида?

За малодушния човек нищо не е така ефикасно както един доброжелателен разговор – топла дума.

Едва тук, където за пръв път в живота си няхах и това, го разбирам в пълна степен.

Минах по пътища, които водят към ада, озлочествана и нападана колкото може да се натовари на едно човешко същество, но все някак се справях покрай роднини, приятели, познати и съплеменници, които с присъствието си и с топлината на думите си ми вливаха надежда, вяра и смисъл на живота. В Америка просто няма такова нещо, може би и има, но човек, който не знае да говори местния език и няма пари, няма как и да го срещне.

През първите два месеца на пребиваването ми не говорих и толкова, колкото за половин ден в Стария край. Това ме уби. За това положение съм си виновна и сама, защото не се подготвих за Америка. За всичко, което ме посрещна, знаех под необходимия минимум. А трябваше и можех да узная.

- Имате ли някакви роднини в САЩ? – беше един от въпросите на служителката на ИОМ в Белград, след като ми съобщиха, че съм получила статут на бежанка и право на заселване.

- Не! – отговорих.

- Имате ли приятели или познати? – последва нов въпрос. Поставен остро, почти грубо, а иначе съвсем уплашена, схванах, че служителката мисли, че лъжа, защото кой няма познати в Америка, сякаш казваше тя.

- Имам – отвърнах аз, като си мислех за семейството от Босна, за което ми беше казал Бошко и който ми даде техните имена, адрес и телефонен номер, ей така, ако ми потрябва, от много глава не боли, както се изрази с усмивка.

- Кажете ми имената им, първото, а след това последното име... – поиска служителката, а аз извадих от чантата си точно онзи лист, който ми даде Бошко.

- Имате ли други познати в САЩ? – беше упорита, почти ме принуждаваше да си измислям.

- Никой друг не познавам в Америка – отрицателно отговорих аз.

След този разговор размишлявах за смисъла да се записват имена на невинни хора, които не ме познават. Обадох се на Бошко и го информирах за това, като го помолих да съобщи на тези хора за мен, за да не бъдат евентуално изненадани...

Точно с това действие беше определена по-нататъшната ми съдба. Програмата на американската администрация за бежанците-заселници, по която пристигнах, предполага и изисква американски гражданин (институция) настойник, спонсор, както тук го наричат. Негово задължение е да приеме заселника и по безболезнен начин да го въведе в американското общество. На практика това означава да се грижи за него през фазата на набавяне на всички документи, необходими за легален живот, да му осигури учене на езика и безплатно жилище, да му помага материално, да му намери работа, от която да може да живее, и едва тогава – по закон, е изпълнил задълженията си към подопечния.

След като бях „одобрена“ за заселване в САЩ, мислех, че ИОМ с това действие, свързано с мен, е завършил работата си, но всъщност неговата основна работа щеше да последва тепърва, за това щях да узная тогава, когато това вече нямаше никакво значение за мен. ИОМ получава от американската администрация пари (съвсем не малко) за работата, която върши във връзка със заселниците, към която спада и издирване и намиране на богати американски спонсори. ИОМ – пак тези проклети долари – за да мине колкото се може по-евтино, се задоволява с подписана декларация за спонсорство, която изпраща на възложителя с фактурата, без оглед, дали този спонсор иска и може да осигури спонсорството. И тази хуманитарна идея, в случая със сръбските бежанци и заселници в САЩ, се е изродила в ужасна лъжа – почти всички техни „спонсори“

са предишни нови бежанци, които не могат да изхранват дори себе си. По-късно ще ги срещам, без никой от тези, с които се запознах, да е получил каквато и да било друга дотация, освен държавната, от уелфегъра. Дедо Звонич, мюсюлманин от Мостар, ми каза, че неговото домакинство получило 3 телевизора, мебели, 3 автомобила... 3 работни места и не плащало за жилище 2 години, като това е единственото спонсорство (от онези, с които се запознах), което е извършено по начина, по който е предвидено от програмата за заселване.

Моят „спонсор“ ще бъде бежанецът от разказа на Бошко. Той е в Лос Анджелис и аз отивам при него, и само заради това пристигнах в Калифорния. Пътюм ще науча, че за Калифорния няма дотации, че там заселването е извънпланово и че този щат не е благосклонен към желанието на заселниците, а гледано от друга страна, в САЩ именно той дава най-много социални помощи. Петър Бошкович, моят „спонсор“, е дошъл, подобно на мен, преди половин година.

- Ало! Ай нид Питър Базкавайк – след като вдигнал слушалката, му се обадил непознат и неразбираем глас, разказва ми по-късно невинният бежанец Петър Бошкович.

- Йес, аз съм. Ай ем Бошкович – помислил, че го търси някой от администрацията и се уплашил заради незнанието си на английски език. А такива обаждания има и всички са свързани директно за неговата социална помощ – Уелфегър, и всички заплашват – ако не изпълни това и това, ще изгуби помощта. А той не разбира с какво го заплашват и какво трябва да направи или докаже. „Изпотяхах се всеки път, когато позвънеше телефонът“ – ще ми се оплаче Петър.

- Обажда се Тина – на Петър му става по-леко, след като се обажда нов глас, жена от Сараево, която работи в тукашната хуманитарна организация, чрез която е дошъл и той, и аз.

- А, вие сте госпожо Тина. Как сте? – започнал да говори и да се чуди кой документ сега не е наред.

- Имате приятелка Даница Пръстоевич... - казала след обичайния поздрав.

- Не! Аз, наистина не знам... – започнал да говори, но и да премисля коя би могла да бъде тази жена и каква връзка има с нея.

- В белградския ИОМ тя е посочила вашето име – прекъснала го служителката Тина. И в този момент се сетил за обаждането на Бошко и разговора с него, в който между другото той споменал това име. „И една моя приятелка идва в Америка, казва се Даница Пръстоевич. Та, бъди ѝ малко на разположение...“ – казал му Бошко.

- А, да, да, Даница, приятелка, как не се сетих! Луднах в тази Америка, почти бях забравил за госпожата... – след като се сетил за думите на Бошко, Петър се притеснил.

- Ще подпишете ли за нея...? – служителката Тина казала още нещо, но Петър не могъл да чуе всичко докрай, смутил се от този някакъв подпис за нещо и за някого.

- Как да не се подпиша – отвърнал Петър, потвърдил, без да знае какво и защо. А потвърдил, че ще бъде „богат“ американец – спонсор.

Горкият Петър, подписал моето спонсорство, но нито едно от задълженията, поети с акта на подписване, не можел да изпълни. Някакъв далечен роднина му е отстъпил временно една стая, в нея живее с жена си и детето си и често трябва да отговаря на въпроса на роднината си: „Кога най-сетне ще си намериш жилище и ще се преместиш?“

По-късно на адреса на Петър пристигнало известие за датата на моето кацане на летището на Лос Анджелис, както и напомняне, че има отговорност да ме поеме и да се грижи за мен. Освен своя, сега Петър има и втори жили-

щен проблем. Разтичал се да моли за помощ малкото и недостатъчно познати хора.

Намерил в Пасадена жилищно решение за мен, най-доброто възможно – апартамент, в който живеят две мексиканки и плащат наем 800 долара. Като трети човек ще плащам една трета, 267 долара. Тъй като няма да получавам и толкова социална помощ, Петър ще покрива разликата от 60 долара, докато не се оправя, обясни ми той. „Краставите магарета през девет баира се подушват“ – казах аз, той се съгласи с кимване и тъжна усмивка.

Апартаментът се намира на първия етаж на номер 144, Саут Каталина авеню, Пасадена, Калифорния 91105, на ъгъла на ул. Кордова. Мексиканките имат по една стая и общ доста голям хол, в който ще денувам и нощувам, на пода, т. е. на един матрак, който те бяха набавили за този случай. Мебелите са: един фотьойл, маса за хранене с четири ресторантски стола, телевизор и малка етажерка за книги, както и стенен шкаф. Кухнята е напълно оборудвана, включително с огромен хладилник с фризер. Телевизорът е на мексиканките и те ми позволяват да го използвам. И те са някакви нещастни момичета, работят по цял ден в някаква пералня, нелегално са влезли от Мексико и нямат редовни документи, не знаят английски (това не е проблем за тях, както за мен, защото тук има някой друг милион мексиканци), но заради неуреденото пребиваване ги шантажират и работят за най-ниската почасова заплата, като едва преживяват.

След като се намерих сама в апартамента, сама и в целия блок (всички са на работа и в блока никой няма деца), се чувствам като корабкрушенец, току-що спасен и извлечен на брега, пълен с вода и без желание за живот.

Входът на блока постоянно извиква спомена ми за лагера, вероятно затова, че около него има много решетки. Всъщност, с убедителни, боядисани в черно метални решетки е оградена една площадка пред фасадата на про-

дълговатия блок, на която на видно място са поставени пощенски кутии, 12 на брой. Решетъчната врата се отваря с ключ или с обаждане по домофона до живеещия в апартамента, а той, с натискане на клавиша с цифрата 9 върху слушалката, автоматично отключва вратата. След вратата има тридесетина метра дълъг полумрачен тесен коридор, толкова тесен, че разминаването трябва да се извършва с внимание и неприятно чувство. Целият коридор се вижда от улицата и идването до апартамента е доста неприятно, особено нощем, когато на улицата е тъмно, а в коридора – силна светлина, и минаващият през него е като на сцена и има усещането, че някой постоянно го следи. Моят апартамент е на края на коридора, та като вляза, особено вечер, машинално се озъртам няколко пъти и редовно си мисля, че няма къде да избягам, ако от входа някой се спусне след мен. А в тази страна има такива случаи. Поради това всеки път почти уплашена отключвам вратата на апартамента. Тук отново ме посреща нещо необичайно, защото от коридора се влиза директно в хола, значи, с отваряне на вратата се вижда и моето легло. Отляво и отдясно в хола има по една врата, зад които се намира по една стая и санитарен възел, местообитанието на съквартирантките мексиканки. Част от хола, с паравани, е оградена за кухня и трапезария. Бързо привикнах към апартамента и огромния хол, но останаха две неприятности – директната връзка с коридора и съвместното ползване на единия санитарен възел с една доста небрежна съквартирантка.

Мексиканките стават рано и без шум напускат апартамента, а се връщат късно, по тъмно, по някога сядат в хола и се занимават с телевизора, но най-често продължават до своите бани и стаи, излягат се на креватите си, така че практически съм сама в апартамента по цял ден. След като стана и се измия, закусвам, гледам за кратко телевизия, и излизам навън. Отивам да се разхождам, но това няма да може да продължава дълго,

защото в този град понятие градска разходка не съществува, както и не съществува безцелното седене по заведенията.

Тук всичко е далеч: работата, докторът, магазинът, училището... всичко, никъде не може да се отиде пеша (нито пък някой опитва), затова на улицата няма хора. Само аз!? От автомобилите ме оглеждат и подозрително въртят глави, като се разхождам, ставам особняк и недобре дошла личност, от която се гнусят случайно срещнатите сервизни техници и пощаджии. Все пак, отивам до парка, който е отдалечен на около един километър, но и там ме оглеждат подозрително бездомниците, които спят тук и започват да ме възприемат като някаква конкуренция, защото единствено редовни там сме ние. Все пак, в този парк оставам около два часа и до насита мисля върху хиляди житейски картини. Унило се надигам и се отправям към апартамента, в който не ми се връща, но в който ще се върна, ще се отпусна на пода, ще включа телевизора и ще гледам: изнасилвания, убийства, реклами... „успешно“ присаждане на коса. Между другото хапвам нещо (като обяд), прелиствам и разглеждам снимките в безплатните вестници, които съм взела пътьом (не мога да ги чета), и, съсипана от скука, привечер отново излизам и отивам на разходка в парка и, напълно нещастна и разочарована от живота, се връщам в апартамента, включвам телевизора... и се измъчвам до лягане. И всеки ден така. Мексиканките имат телефон, на него приятели могат да ми се обаждат, но аз на тях – не, така бяха казали на Петър и препоръчали колкото се може по-скоро да си открия телефонен пост.

Всеки ден съм сама. Единствената ми връзка е семейството на Петър, което е доста далеч от мен, без автомобил сме и двамата и се виждаме все по-рядко, горе-долу веднъж седмично. Тогавя обикновено ме канят на семеен обяд, намираше начин някой от неговите новопридобити познати да ме закара и върне.

В Калифорния е прекалено топло за нашите организми, няма четири годишни времена, дори бих казала, че е само едно, затова аклиматизацията е много болезнена и продължава с месеци. Нещо, което никога не бях имала, нападна ме някаква тежка болест на синусите, не престава да ми тече лимфна течност.

Пропаднах в бездната на житейската реалност, безпокойството в мен все по-силно се обажда, мислите ми – в безпорядък, а смисълът на живота се показва само като част от безсмислието. А и този смисъл се състои в седене в апартамента до отмяляване и безцелно ходене по бездушния асфалт. Всичките ми досегашни разходки водеха на юг от мястото, където живеех. Защо? - запитах се един ден, след като излязох пред блока и се двоумях накъде да се обърна, и след като не намерих отговор, ей така, спонтанно, се обърнах в обратната посока, на север, нека поне днес нещо да бъде различно. За да се предпазя от изгубване, вече бях придобила този навик, на всяко кръстовище и завой, на лист си начертавах новата улица и записвах името и номера. Това тук е удобно, защото всички кръстовища са добре оформени и снабдени с табелки на улиците и номерата. Нищо не беше интересно и в новата посока, никъде никакъв човек, както ако тръгна и във всяка друга посока, но има магазини и значително по-малко зеленина, чак до улица Колорадо, на шега я наричат сръбска улица по онази песен „хайд, поведи коло, Радо“ (хайде, поведи хорото, Радо). Зад мен остава един магазин и се появява зеленина, сред която се разхождах, като отбелязах четири улици, а след това се показва коритото на фриуея, излязох на мост, под който тече двупосочна река от автомобили, във всяка посока по шест ленти.

Шест часа следобед е и по това време е най-голямо задръстването, защото тогава повечето американци се намират на пътя, на връщане от работа. Караха с пълна газ десетина минути, а след това десетина минути продължава

забавяне (дори се стига и до спиране), толкова продължава ускоряването, и така циклично. След лявата лента е карпул лентата (carpool), лента по която могат да карат само коли, в които има две или повече лица. Карпул лентите са значително по-малко натоварени и по тях няма задръствания. Едва ли един на всеки десет автомобиля има в себе си някой друг, освен водача, това за мен е необичайно, в мен все още бушува кръвообращението на икономист, не мога да се начудя на тази неикономичност. От тези мисли ме отвлича нещо друго, което привлича вниманието – докато един автомобил беше спрял, жената-водач си смени перуката. Напълно плешива е, сменя работната с парадна фризура, от блондинка става брюнетка. Положението ми е удобно да наблюдавам водачите косо от височина, виждам ги напълно, но те не ме виждат. Интересно е да ги наблюдавам, подсетих се за някакви телевизионни предавания със скрита камера, които обичах да гледам. Стоях, облегната на оградата на моста кажи-речи час време, смеех се на разноликите пътници. Повечето пушат, дъвчат и си чистят носовете, пийват вода или кафе, отвързват и завързват вратовръзки, пудрят лицата си, чистят или поставят руж, а на една водачка особено се смях заради нейната сръчност: докато караше бавно, лакираше ноктите си. Едва след смрачаване и запалване на автомобилните светлини, когато видимостта рязко спадеше, а задръстванията намаляваха сякаш се разбуждах, трябваше ми време, за да се върна към онази друга действителност, към улиците, задръстени от превозни средства и без видими хора.

Всеки ден, пък и този, се суея из апартамента, от който няма къде да отида. Самота. Скука. Самота, ти, подла болест, къде да отида такава глухоняма, каквато се чувствам, къде да отида и за какво ми е смисъл в безсмислието, освен отново да изляза на асфалта, на „разходка“. След двадесетина дни американски живот без

живот, разходки без разходки, разходки, които станаха кошмари, без които не мога и които са ми необходими. И още веднъж хващам химикалката и листа, измъквам се от апартамента и от блока, измервам с поглед Пасадена на всички посоки и се питам: накъде да тръгна този път? Ще тръгна надясно, по улица Кордова, на запад, реших и тръгнах, и си помислих: това е най-важното ми решение за днес – окаяния ми ден.

Пътят ме отведе до авеню Ел Молино, завих наляво, на юг, към булевард Калифорния, там ме погълнаха и понесоха зелени красоти: съвършено обръснати морави, почти художествено оформени храсти, високи корони на палмови дървета, развяващи се на бриза листа на палмите, стотици видове разцъфнали цветя и украсени домове. Мирис на прясно окосени морави и вода от множество пръскащи поливачки, както и силната прохлада, пронизала пустинния зной, ме омайват и извикват спомени за Тиентище, планинската свежест, мириса на сено и ромоленето на лъкатушешката буйна Сутиеска. Там ходехме като млади, за да се отъркаме о нашите симпатии, да видим маршал Тито, да палим лагерен огън... да пеем и танцуваме – бяхме разюздано щастливи. Бяхме и тъжни, край едно дебело дърво, където е загинал другарят Сава Ковачевич, тук се спирахме за кратко и четяхме надписа на мемориалната плоча. И мислите отлетяха и се спряха на чукарите, където беше загинал, не знам колко дълго бях там, облегнала се на познатото столетно дърво, когато се върнах към настоящето време и схванах, че стоя облегната на ствола на едно дърво, което в Калифорния наричат поплар (подобно на тополата). След като попаднах на една преграда на пешеходната пътека, която е права и дълга с километри, несъзнателно се спрях и си почивах от разходката, която вече беше продължила доста. Причината за преградата беше следващото нещо, което понесе мислите ми и съкрати времето.

Петима работници бяха завзели една триетажна къща, която преди това бяха оградили с груба преносима ограда. Ако работата се извършваше на поле, игрище или парк, бих помислила, че става дума за строеж на огромен дирижабъл. Материалите, разхвърляни около къщата ми напомнят само на гигантски балони, каквито съм виждала във филмите, и за друго нямам идея. В един момент двама работници (с два мотокара) повлякоха огромно платнище и без малко да ме закачат, а тогава към мен се приближи един от тях, вероятно бригадир, и учтиво се обърна към мен. От не многото изговорени думи разбрах само две – прайвит и хелп, и разбрах, че ми предлага помощ и че се намирам на частна собственост. Преминах на другата страна на улицата и оттам се опитах да отгатна смисъла на тяхното начинание. Продължих разходката, като размишлявах за смисъла на работата, която остана зад мен. Тази мисъл, а така всъщност може да се случи само на човек без работа, не ме напусна чак докато не си легнах, за това се сетих и като станах, та на следващия ден се запътих натам. Заварих всичко като предишния ден, само че материал има повече, а приложението му ми е известно по-малко, отколкото вчера. Отбих се и на следващия ден, а след това забравих за тази работа, за да се сетя след една седмица и отидох още веднъж. Посрещна ме пълна изненада. Вместо триетажна сграда, заварих огромен надут балон, изграден от армирано непрозрачно платно. По формата на балона не ми беше трудно да си направя заключение – в него беше триетажната сграда. Както обикновено, на улицата нямаше хора и нямаше кого да питам какъв е смисълът на обалоняването на къщата и щях да узная това едва след десетина дни. Под хола на къщата се намира огромен термитник, термитите вече до голяма степен са изгризали дървената конструкция на сградата и тя е застрашена от събаряне. В Америка и уреждането на сметките с мравките е безкомпромисно и е много скъпо.

Моят смисъл на живота в завареното безсмислие става все по-зрял, изминаха тридесетина дни на човешката периферия, където нито една дума не изрекох, нито имах възможност да прочета нещо. Заедно с финансовите затруднения, безбройните ми всякакви мисли и силната носталгия, аз съм едно много нещастно човешко същество. Тук ми е трудно да живея, а на нито един от проблемите, заради които дойдох, не само че решение не съм намерила, но решение и не виждам. Дори правя нови дългове.

Семейството на Петър няма работа, преживяват и учат английски език, но те са трима, помощта им от уелфъра е около 800 долара, и горе-долу се оправят. За съжаление, 60-те долара, които дават за мен, за тях наистина са прекалено много и това е нещо, за което допълнително ме боли и не ми дава спокойствие.